

GOSPODARSKI LIST

za poljedelstvo, gospodarstvo, svilorejo, trtorejo i. t. d.

Izhaja dvakrat
na mesec.

Velja za celo leta f. 2.
za $\frac{1}{2}$ leta f. 1.
Društveniki dobivajo ga
brezplačno.

Izdavatelj c. kr. kmetijsko društvo Goriško.

Tečaj VI. v Gorici dne 15. oktobra **List 19.**

Zapopadek :

1. Pomešanica ali kompost. — 2. Kmetijski tečaj za narodne učitelje.
— 3. O setvi. — 4. Nekatere rastlinske bolezni. — 5. Najhujši
sovražniki žitnih hramov.

~~X~~ Pomešanica ali kompost.

Pomešane različne gnojilne tvarine imenujemo kompost. V vsakeri kmetiji se nahaja dovolj za pomešnico sposobnih tvarin in z umno porabo takih ostankov in odpadkov zamoremo pomnožiti gnojni kup in zboljševati našo zemljo. Za pomešnico rabijo se sledeče tvarine: Zeleni plevel, odpadki slame in klasje na podu, smeti, pomije, pepel, pepelika, lug, cestno blato, žaganje, treske, sploh odpadki iz tnalovine, veje, blato iz bajerjev, šotnata zemlja, lapor, živalska telesa, dlaka, rogovje, scavnica, sekretnica, kebri, itd. itd.

Za napravo pomešanice so toraj porabljive raznovrstne tvarine, ktere se navadno pogubé; če jih pa spravimo na kompostni kup, postanejo koristne in s tem tudi red na dvorišči i. t. d. Ker pridejo na kompostni kup najrazličnije tvarine, ki se različno razkroje, ena hitrejša od druge, tako se s tem veliko dobrega doseže. Močnejše snove podpirajo razkrojenje drugih težko razpadljivih tvarin. Tako postane zmes, v kateri se dobro pomešajo slabe in popravijo slabe lastnosti nekterih tvarin z dobrimi snovami, tako da dobimo gnojilno tvarino, ki je sposobna skoro za vsako zemljo in za vsakere rastline.

Za napravo komposta zbere se neprodirna zemlja, tedaj kak štirivoglat prostor, na katerem se nakupičujejo razne tvarine, ali vendar ne više od štirih čevljev. Treba je plastato nakupičiti posamezne tvari tako, da so dobro pomešane težko razpadljive tvarine z onimi snovami, ki se hitro razkroje. Če imamo le malo živalskih in rastlinskih snov, mnogo pozemeljskih tvarin, n. pr. dokaj cestnega blata, ruševja, nanesnine iz bajerjev itd., moramo takim tvarinam primešati vsaj nekoliko hlevskega gnoja ali, kar je še boljše, sekretnega blata. Spodej kot podlaga se nameče nekoliko vejevja, na to pride plast n. pr. cestnega blata, ali blato iz bajerjev, potem druga plast ruševja, na to zopet hlevski gnoj ali sekretnica, potem plast zemlje, zmetih kosti, apna itd. Ko je kup blizo do 4' visok, pokrije se z zemljo nekoliko palcev na debelo. Polivanje komposta z gnojnico, pospešuje razkrojenje nakopičenih tvarin. Kolikor bolj razkrojene tvarine v kompostu, toliko večje gnojilne vrednosti bo pomešanica. Tako polivanje mora se ponavljati večkrat, kolikor bolj suhe in težko razpadljive tvarine so v kupu. Krog kupa vreže se plitev jarek, ki mora biti neprodiren, da se v njega stekati morejo takoči deli kompostnega kupa; kajti ni dobro, da bi spoduje plasti ležale v preobilni mokroti. Tudi moramo skrbeti, posebno ko je vrenje že nekoliko večje, da se ne pogube ali izpuhte iz kupa ubežljivi redilni drobci (plini, gazi), kakor amonijak in drugi. Če so pa v pomešanici lahko razpadljive tvarine, sprstene in zgnoje se že v treh mesecih. Če so pa v kupu pomešane raznovrstne tvarine, med temi take, ki se zelo težko razkroje, je tak kompost še le goden v enem letu; ta se mora večkrat polivati z gnojnico, in premetati vsaj vsako črteto leto enkrat, da se vse bolj zmeša in lažje razkroji. Kompost je izvrsten gnoj za travnike, deteljo, krompir, za vinograde in sadno drevje. Rastrosi se ta gnoj pred zimo če ni popolnoma razkrojen. Sicer se zamore nametavati tudi krompirji in zeljnatim rastlinam. Pri tej priliki moramo omeniti napravo posebnega komposta za vinograde, za ktere noben gnoj bolj sposoben ni kakor ravno kompost. Tukaj mora veljati star pregovor, daj cesarju kar je cesarjevega, tedaj daj vinogradu kar je vinogradovega. Vse, kar vzamemo iz vinograda pri obrezovanji trte, pri manjdanji itd., vse to moramo spraviti na komposten kup, da se tako tvarina razkroji in zopet trtni zemlji povrne kot gnojilna tvarina. V trsji t. j. v lesu trte, perje mladikah itd., je veliko kalija, ki je trtām neobhodno potreben živež. Svetujemo tedaj, da si vsak trtoorejec napravi poseben kompostni kup blizo vi-

nograda, na katerega spravlja trsje, mandano, listje, kakor tudi drugo zeleno vejevje, n. pr. jelševje. Tem tvarinam se more primešati listja, če treba tudi laporja, nekoliko apna, posebno pepela in pepeluške, ker trta potrebuje mnogo kalija; ravno tako bo na ta kompost in kup prinesel nekoliko zmletih kosti, ker tudi fosforova kislina dokaj služi trtam še to moramo opaziti, da se smejo spravljati na kompostni kup le zelene plevelne rastline, ktere ne poženejo več iz korenin. To opominjamo zaradi tega, ker marsikteri rabi tudi že dozorele plevelne rastline za kompost, ker misli, da v enem letu že mora vsahniti kaljiva moč zruja. Ali ravno nasprotno je. Koliko kompostne tvarine je treba za oral, to določujete dobrota in vrednost gnojilnih tvarin v pomešaniči, kakor tudi to, kako se je tvarina sprstnila v kupu. Umen kmetovalec naj tedaj pazi na vse take tvarine, ktere se sicer pogubijo porabljene pa zdatno pomnože gnojni kup, in s tem blagostanje gospodarja.

Kmetijski tečaj za narodne učitelje,

je dovršen in sicer s prav dobrim vspehom, kakor so to dokazali izpiti ustmeni in pismeni, pri kterih se je zamogel slehern prepričati, da je lepo število novih močij izobraženih za kmetijsko podučevanje; kar se ni moglo zaradi pičlega časa storiti, gotovo bodo gospodje s privatnimi študijami kmetijskih knjig zboljšali, temelj imajo uže dovolj dober. Naj bi tedaj dotične šolske oblasti ne odlašale z uredbo tako imenovanih kmetijskih nadaljevalnic (landw. Fortbildungsschulen), ktere bodo silno veliko koristile in pripomogle, da se zboljša kmetijstvo po naših deželah. Uže letos je 1000 gold. visoko ministerstvo za to odločilo, pa kakor slišimo, ni se nikjer storilo, da bi ta denar bil porabljen! Vi pa gospodje učitelji, ki ste sedaj v kmetijstvu podučeni, delajte neutrudljivo in budite narod k kmetijskemu napredku bodite pravi pionirji tudi kmetijske omike!

O setvi.

Kakoršna setev, take žetev, pravi star, pa resničen naroden pregovor. Cistejše in boljše ohranjeno je bilo popolnoma dozorelo seme, bolj se bo setev razvijala. Nezrelo seme je neugodno v kali, v moki in na luski, v njem je semenska moč revna in slaba. Tudi po velikosti, debelosti, obliki in barvi je seme zelo različno. Dobro

seme mora imeti lično barvo in biti zdravega duha. Iz nezrelega semena postane revna setev in slabo žito, revne slabotne rastline so tudi mnogim boleznim podvržene. Pa tudi prezrelo ne sme biti seme. Skrbeti mora tedaj umen gospodar za pravo seme. Da se preskrbimo z dobrim semenom, moramo žito za seme odločiti od tistih njiv, na katerih se je prav lepo razvilo in ga ni prerasel plevel. Tako žito moramo skrbno omlatiti in dobro hraniti. Le čisto seme, ki nima nobene sodrge, ne ljulike, ne kokalja, ne drugih plevelnih semen, bo dobro in čisto žito dalo. Opominjati moramo tudi mlatiče, da ne bijejo močno s cepcem po snopji, posebno po klasji ne, ker poškodovano in razbite zrnje ni dobro za seme. Svetovali bi vsakemu gospodarju, da bi si preskrbel čisto semensko blago s tem, da pusti porezati najlepše klasje ali že na njivi, ali pa ko je snopje v kozolcu. To zamorejo storiti stari ljudje, ki ne morejo več težko delati. S tako zbirko moremo dobiti najčistejše seme, katero bo gotovo dalo tudi žetev, ki bo bogato poplačala oni mali trud. Sicer je tudi dobro, da se za seme odbere tisto žito, katero je pri vejanji letelo v kot, ker je bolj težko in krepko.

Seme je dalje ali manj časa kaljivo. Kalivost odvisi od rastlinske narave in od tega, kako se je seme hranilo. Oljnata semena ostanejo dalje časa kaljiva; žito ohranjuje kaljivost le od 2—3 let, turšica jo ohranjuje do 4tega leta.

Od 10 let stare pšenice kali	.	.	.	0	zrnja
" 7	"	"	"	5%	"
" 3	"	"	"	60%	"
" 1	"	"	"	96%	"
" 10	"	"	rži	0	"
" 7	"	"	"	0	"
" 3	"	"	"	0	"
" 1	"	"	"	98%	"
" 10	"	"	ovsa	40%	"
" 7	"	"	"	48%	"
" 3	"	"	"	68%	"
" 1	"	"	"	97%	"
" 10	"	"	sočivja	43%	"
" 7	"	"	"	90%	"
" 3	"	"	"	98%	"
" 1	"	"	"	100%	"

Prestaro žitno seme ni dobro za setev, le seme od oljnatih rastlin in od sočivja mora biti staro. Seme zgubi svojo kal, če ni bilo dobro hranjeno; v zatuhli shrambi hranjeno seme je gotovo pokvarjeno in za setev nesposobno. Le popolnoma suho spravljeno in v suhem, zračnem hramu hranjeno seme ostane zdravo in čvrsto. Nektero seme kmalo kali. Svetajemo tudi, da se pozve popred ali je seme še kaljivo. To moremo pozvedeti, če namočimo in zavijemo zrnje v kako volnato cunjo in ga stavimo na gorek kraj, vendar ne na peč. V kratkem požene zdravo seme kal, revno pa ostane gluho. Tudi moremo zvedeti to, če vzamemo kako navadno posodo, ki je napolnjena z vlažno prstjo (zemljo). V prst se potakne nekoliko semen in posoda se postavi na gorek kraj. Zdravo seme bo jelo kaliti v malo dneh in taka skušnja pokaže gospodarju, ali more rabiti dotično zrnje za seme. Več zruja kali, boljše je blago; če pa vidi gospodar, da je le malo zrnja kalilo, naj si poišče drugega blaga za seme, ako hoče pričakovati bogate žetve. Gotovo nam spričuje taka sicer jako lahka skušnja o vrednosti sevnega blaga in nam more odvrniti veliko zgubo, ali nakloniti velik dobiček, kajti ko bi rabili ono seme, našli bi le revno in prazno snopovje. Seme potrebuje, da more kaliti, vedno gorkote; najmanj 3·5° R. gorkote mora biti, da seme kali. Razna semena razno hitro kalé.

Pšenica	kali pri toplini 3·5°R. v	6 dneh, pri	8°R. v	3 dneh
Rrž	" " " " " 4	" " " " 8°	" 2 1/2 "	"
oves	" " " " " 7	" " " " "	" 4 "	"
ječmen	" " " " " 6	" " " " "	" 4 "	"
proso	" " " " " —	" " " " "	" 13 "	"
koruza	" " " " " —	" " " " "	" 12 "	"
laneno seme	" " " " " 8	" " " " "	" 4 "	"
tabakovo seme	" " " " " — še le	" 12°	" 9 "	"
seme solčnih rož	" " " " " —	" 8°	" 25 "	"
		pri 12° kali v	4 dneh	
detelja	" " " 3·5°R. v	8 dneh, pri	8° v	3 dneh
grah	" " " " " 5	" " " " "	" 3 "	"
bučno seme	" " " " " —	" 12°	" 12 "	"
melonino seme	še le pri 15° R. v 17 dneh.			

Nektere rastlinske bolezni.

Veliko število je rastlinskih bolezni, izmed katerih hočemo omenjati tukaj najglavniše žitne bolezni. Večina teh bolezni pokaže se kot neka gobica na perji, bilkah, semenu, korenini i. t. d. Vzroka skoro vsake teh bolezni moramo iskati v vremenskih razmerah. Že staro bolezen je skoro nemogoče ozdraviti, toliko veči moramo biti pozorni, da vse odstranujemo, kar more pospeševati take gljivice. Gotovo je marsikteremu znana žitna bolezen snet, katero spoznamo po raznih znamenjih. Ta bolezen nastane po gljivici, ki se imenuje „Uredo segetum.“ Kako da nastane ta gljivica, o tem so mnenja zelo različna. Najnovejše preiskave spričujejo, da pride ta bolezen že z zrnjem v zemljo, in da se z rastlino vred dalje razvija noter do klasja. Drugi trdijo, da pride od slabega nepopolnoma dozorelega zrnja; tudi prepozna setev in zemlja, v kateri je preobilno novega, frišnega gnoja, more pospeševati to bolezen. Gotovo je, da so take okoliščine ugodne, da se vgnjezdijo te gljivice. Vsled te bolezni ostaja snetjavi klas slab in majhen in konečno dobi neko bolj višnjevo barvo. Če zmanemo snetjavo zrnje med prsti, vidimo črn. umazan prah, ki je zdravju škodljiv. Ob času cvetja je klas medel (prazen) in enak kakor bi bil poln saj. Ne le zrnje tudi slama postaja slabejša. Mlatiči, ki mlatijo snetjavo žito, mnogo dražljivega praha vžijejo.

Pri pšenici nahajamo le zrnje snetjavo, kar vzročuje snetnjava gljivica imenovana „Ustilago sitophila.“ Pri ječmenu, ovsu in prosu je celo klasje snetjavo in imenuje se gljivica, ki napada te rastline „Uredo segetum.“ Ta bolezen napada tudi koruzo, posebno v mokrih letinah. Rada se zareja snet, če se je žito poželo v mokrem vremenu in če se je mokro ali le slabo posušeno snopovje spravljalo na velike kupe, v katerih se je zrnje segrelo in sparilo. Če smemo govoriti o kakem zdravilu proti tej bolezni, gotovo je namakanje semena v raztopljeni kuprenega vitrijola edino veljavno sredstvo, s katerim moremo uničevati gljivice, ki se nahajajo navadno le na zunanji kožici zrna. Razjedljiva moč kuprenega vitrijola razgrize vse te s prostim očesom nevidljive gljivice. Raztopi se nekoliko kuprenega vitrijola v vedru vode in v to vodo se vrže seme, in z lesenim kolom meša. Iz vode vzeto seme moramo nekoliko osušiti še s pepelom. Le to še povdarjamo, da raztopljina ne sme biti premočna.

Nekteri kmetijski, praktični izvedenci svetujejo, da je tudi to dobro proti sneti, če se rabi za seme pšenica poprejšnega, ne istega leta, ker povsahnejo med tem časom vse gljivice in trosi sneti.

Medena rosa napada posebno zimnimo, sočivje, deteljo in hmelj. To bolezen vzročuje gljivica „*Albigo communis*“ imenovana. Medena rosa pokaže se kot rumena, sladka in lepljiva preprega na perji in postane polagoma močnata; perje in tudi bilke postanejo sive, slednjič črnkaste. Mnogokrat se še tem pridruži velika množina pernatih uši in drugih mrčesov. Največo škodo dela medena rosa, če napada rastline v cvetji ali kmalo potem. Posebno postaja ta bolezen, ko se hitro preminja gorkota v mraz. Sok se po bilkah zalepi in opihne po vrhu, ter vzročuje, da ne rodi žito dobrega in polnega zrnja. Posebno po dolinah, blizu rek, jezer in močvirjev pada medena rosa in si izbira močno rastoče setve. Preveč pognojena zemlja mora biti posebno ugodna razširjevanju medene rose. Ker je glavni vzrok tej bolezni vedno v vremenskih vplivih, zamoremo le malo storiti proti tej bolezni, tem bolj pa moramo opustiti vse, kar pospešuje to bolezen. Nekteri svetujejo potrositi nekoliko gipsa po žitu, katerega je napadla medena rosa. Drugi priporočajo poškopiti rastline s solno vodo; na en del soli treba je 10 delov vode in s tako rastopljino se poškrope napadene rastline.

Rija se prikazuje na perji, bilkah in steblih pšeničnih in rženih; perje dobiva rujave pike in začenja polagoma veniti. Klasje ostane revno, ima malo le drobnega zrnja. Tudi rija je neka gljivica „*Puccinea*“ imenovana. Če rija napade žito, je tudi slama slaba ali celó neporabljiva za krmo. Največ trpi klasje, če napada rija rastlino ob cvetji. Ta bolezen je najbolj po dolinah razširjena in nastaja, če hitro nastopi po dolgi gorkoti mrzlo, vlažno vreme. Tudi lega in neugodna zemlja morete širiti to bolezen, in najbolj trpe po tej bolezni le plitvo ukoreninjene žitne rastline, ki rasejo v plitvih revnih zemljah in v katerih je preobilo železnega okisljanca in drugih kislin. V močvirnih krajih le redko kedaj žito uide riji, zato pa svetujemo, da se opusti setev žita v premočvirnih zemljah. Pri tej priliki ponavljamo zopet in povdarjamo veliko korist drenaže, kajti, ko bi izpeljali preobilno mokroto s takih močvirnih zemljišč, ne bi mogla rija žitnim rastlinam tako silno nagajati.

Najhujši sovražniki žitnih hramov.

Žitni črni keberček (*Galandra granarea*). Ta sicer majhni ke-

berček polaga jajčica v žitno zrnje že spomladi, v šestih tednih izleze iz jajčeka črviček, ki gre v znotranje zrnje in začinja svoje požrešno delo. Ko nastopi poletje, prikaže se keberček, ki se potem klati po žitnem kupu. Čez zimo se zarije v špranje in spoke, kjer čaka prihodnje spomladi.

Beli žitni metuljček (*Tinea granella*) tudi majhen, ponočen metuljček; frfra v žitnih hramih in polaga svoja jajčica na žitno zrnje, iz jajčic izležejo se gosenice, ki prepredejo žitni kup in razgrizujejo zrnje, dokler se ne zapredejo pozno v jeseni.

Le posebna snažnost, marljivo čistenje in prezračevanje žitnih hramov, večkratno premetavanje žitnega kupa more priti v okom tema ljutima sovražnikoma, ki zamoreta napraviti veliko škodo v žitnih hramih. Zato moramo hrame pridno pometati in iz njih vsako smet odpravljati.

Če se prikaže ta živalica, treba je nemudoma odnesti žito iz hrama, spraviti ga v žaklje in hraniti na drugem prostoru; potem se posnaži hram in tla se operejo s hudim lugom, stene ali obzidje se tudi odrgnejo in pobelijo z apnom, in hram mora prazen ostati celo poletje.

Ko se prikažejo keberčki, zamore pomagati premetavanje žita, ktero zapodi in oplašiti kebre. V hramih, kjer so se naselili taki ne-ljubi gostje, je umno, da se v času spomladanskem, ko lezejo kebre iz špranj, napravi majhen jez iz pepela krog žitnega kupa; ko keberčki dospejo do pepela, ostrasiijo se in se vračajo nazaj. Kakor hitro se zapazi beli metuljček na žitnem kupu, mora se odgrabiti zgornja ali zunanja plast žitnega kupa, kajti le na površji, posebno v začetku se klata ta živalica; ostali kup pa se z rijahami pokrije. Razun že naštetih opravil n. pr. prezračevanje, snaženje itd., bi tudi priporočali, da se žitni hrami nekoliko pokajajo. Za to se rabijo močno dišeče stvari n. pr. tobakovo perje, brinjeve veje; tudi pelin, hmelj, konopno steblo je dobro hraniti v takih prostorih, ker hud duh teh tvarin je jako zopern tem mrčesom. Vsak gospodar ima kak grmiček pelinove rastline za hišo. Kar ga ne rabi za zdravilo bodisi že za ljudi ali za živino, naj ga poveže v snopek in spravi v žitni hram.